

ἀπασαν τὴν κάτω ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ἃν ὁ λαὸς αὐτῆς δὲν ἐλάλει πρότερον τὴν ἐλληνίδα φωνήν; Ἐάν ὁ ἐλληνισμὸς τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἐμαρτυρεῖτο εἰμὴ ὑπὸ δημοσίων ἐγγράφων, ἠθέλομεν εἶπει ἴσως ὅτι ἡ Βυζαντινὴ κυβέρνησις ἐπέβαλε τὴν γλῶσσαν αὐτῆς εἰς τὰ δημόσια ταῦτα ἔγγραφα. Ἀλλὰ μαρτυρεῖται ὑπὸ ἀπείρων ἰδιωτικῶν ἐγγράφων, ρυθμιζόντων ἐλληνιστὶ ποικίλας σχέσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου· μαρτυρεῖται ὑπὸ πολλῶν ἀοιδῶν οἵτινες ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἐλληνιστὶ ἐποίησαν τὰ ἑπτὰ αὐτῶν· μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Β'. ὅστις ἐν τῇ τριεκαδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ διγλωσσον τὸ σύνταγμα αὐτοῦ χάριν τῶν ἐλληνιστῶν ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ λαλούντων ὑπηκόων του. Ὡς τε τὴν ἐλληνικὴν ὠμίλει αὐτόθι ἂν ὅχι ὁλος ὁ λαὸς, τοῦλάχιστον μέγα αὐτοῦ πλῆθος, τοιαύτην δὲ αὐτῆς διάδοσιν, οὔτε ὀλίγων σχετικῶς ἀποίκων ἢ μετανάστευσις, οὔτε ἡ ἐνέργεια τῆς Βυζαντινῆς κυβερνήσεως, ἀκαταπαύστως μάλιστα πολεμουμένη ὑπὸ Γερμανῶν, Νορμανδῶν καὶ Ἀράβων, ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ. Τὸ πιθανώτερον μᾶς φαίνεται ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἐπικράτει αὐτόθι ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀποικιῶν, ὅχι βεβαίως ἡ δωρική, ἀλλὰ, ὅπως καὶ ἐνταῦθα προϊόντος τοῦ χρόνου συνέβη, ἡ κοινὴ διάλεκτος, ἐνισχύθη δὲ καὶ ἀνεξωπυρώθη ἐπὶ τινα χρόνον διὰ τῆς μεταγενεστέρως βυζαντινῆς μετοικεσίας καὶ κυριαρχίας.

Ὅπως δὴ ποτε εἰμφορεῖ τις νὰ μὴ συμφωνῇ πρὸς ὅλας τὰς κρίσεις καὶ γνώμας τοῦ Σ. Ζαμπελίου, ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ θαυμάσῃ τὴν πολυμάθειαν, τὸ ἐρευνητικὸν πνεῦμα, τὴν εὐφυΐαν καὶ τὸ ἐλληνικὸν αἶσθημα τοῦ ἀνδρὸς, τοῦ ὁποῖου τὸ νέον ἔργον εἶναι ἄξιον τῇ ἀληθείᾳ τῆς τε πρὸ καιροῦ δεδοκιμασμένης ὑπολήψεως αὐτοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου ἐξ ὅχου ἀνδρὸς εἰς ὃν ἀφιερώθη. Κ. Π.

ΠΑΝΔΩΡΑ

Ἐπιστολὴ Γ' (1).

Τῷ Διευθυντῇ τῆς Πανδώρας.

Ἐν Ἑρμούπολει, τῇ 27 Μαρτίου 1865.

Ἐκ τῶν δύο λεσχῶν τῆς Ἑρμούπολεως ἡ καλουμένη Ἑλλάς ὠκοδομήθη διὰ μετοχῶν. Εἶναι δὲ κτίριον εὐρύχωρον, περιέχον καὶ δωμάτιον, ἐν ᾧ ἀναγινώσκονται ἐφημερίδες καὶ δύο ἢ τρεῖς περιοδικὰ συγγράμματα, ξένα τε καὶ ἐγχώρια. Μεταξὺ τῶν

ἐγχωρίων εἶδον ἐξ ἐφημερίδας ἐνταῦθα ἐκδιδομένας, τὸ Ἔθνος, τὸν Νόμον, τὴν Ἑρμούπολιν, τὸ Χρηματιστήριον, τὴν Μελίσσαν τῶν Κυκλάδων, καὶ τὸν γελωτοποιὸν Μαυρῆν, ὁμώνυμον τῷ ἐκδότῃ. Δημοσιεύεται δὲ κατὰ μῆνα καὶ ἐβδομῇ τις ἄλλη, ἡ περιέχουσα τὰ πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἐμπορίου εταιρίας. Περὶ ταύτης καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, τείνοντος κυρίως εἰς τὴν κατάφρησιν τῶν τελωνείων, ἔγραψεν ἄλλοτε ἡ Πανδώρα, ὑποστηρίξασα τὴν πρότασιν ὡς ἐπωφελῆ πρὸς τε τοὺς πολίτας καὶ τὸ δημόσιον. Χαίρω δὲ μανθάνων ἐκ τοῦ πρώτου φύλλου, καὶ τοῦ ἄλλου τὸ ὅποιον ἀνέκδοτον ἔτι μοι ἐπέδειξεν εὐγενῶς ὁ πρόεδρος Κ. Εὐμορφόπουλος, τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς πανταχοῦ ἡμέτεροί τε καὶ ξένοι ἠσπάσθησαν τὸ ἔργον τῆς εταιρίας. Ἐπειδὴ δὲ πρόδῃλος ἡ ἐκ τῆς καταργήσεως ὠφέλεια, δὲν ἀμφισβῆλλω ὅτι θὰ συναινέσῃ ἐπὶ τέλους καὶ ἡ ἐξουσία· διότι καὶ αἱ κυβερνήσεις ἀγαπῶσι τὰ καλὰ ὡς οἱ ἄπλοοι πολῖται, καὶ ὡς αὐτοὶ διακρίνουσι τὸ κοινωφελὲς ἀπὸ τοῦ κοινοβλαβέους· ἀλλὰ μὴ λησμονώμεν ὅτι βαρύνει αὐτάς εὐθύνη ὅποιαν ἡμεῖς δὲν ἔχομεν. Δὲν εἶναι ὅσον ὑποθέτομεν εὐκαλον νὰ καταλύωνται νόμοι καθιερωμένοι ὑπὸ μακρᾶς τριβῆς, καὶ μάλιστα ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων ἡ κατάργησις ἐπιφέρει τὴν ἐλάττωσιν τῆς δημοσίας προσόδου· ἡ ἐλληνικὴ μάλιστα κυβέρνησις εὐρίσκεται ἡ ταλαίπωρος μεταξὺ σφύρας καὶ ἄκμωνος· διότι νέους μὲν φόρους οὔτε θέλει οὔτε δύναται ἀκινδύνως νὰ ἐπιβάλλῃ, μείωσιν δὲ ἐξόδων, ἐννοῶ δὲ μείωσιν ἀξίαν λόγου, δὲν τολμᾷ νὰ προτείνῃ. Ἐγγυᾶται τις αὐτῇ ὅτι ἐάν ἀποπέμψῃ τὸ ἥμισυ τοῦ στρατοῦ, ὅθεν μόνον προσδοκᾶται ἀληθινὴ οἰκονομία, δὲν θέλουσι καὶ πάλιν ἀνατραπῇ τὰ καθεστῶτα; Ἰδοὺ πόθεν συνήθως οἱ δισταγμοὶ καὶ αἱ ἀναβολαὶ τῆς Ἀρχῆς.

Τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν ἐφημερίδων ἐν χώρα ὅλως ἐμπορικῇ, μόλις δύο μυριάδας κατοίκων περιεχούση, φρονῶ ὑπέρμετρον. Ἐν τῇ πόλει τῶν Παρισίων, ὑπὸ δύο περίπου ἑκατομμυρίων κατοικοῦμένη, ἐξήκοντα τρεῖς μόνον πολιτικαὶ ἐφημερίδες ἐξεδίδοντο τὴν 1 Ἰανουαρίου τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους, ὀκτάκις δὲ πλείους (514) μὴ πολιτικαὶ (1). Γελοῖον εἶναι νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι καταφέρομαι κατὰ τῶν ἐφημερίδων· ἀλλὰ φοβοῦμαι μὴ λησμονῶσιν οἱ ἐν αὐταῖς γράφοντες ὅτι τῆς πολιτικῆς διοργανώσεως ἐκάστης χώρας προηγείται ἐξ ἀνάγκης ἡ κοινωνικὴ· καὶ ὅτι μὴ ὀργανωθείσης ἔτι οὕτω πως τῆς ἡμετέρας, τὰ πολιτικὰ διδάγματα ὅσα θεία καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν, ἀποβαίνουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μάτσια, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπιζήμια. Νομίζω ἄλλως τε, ὡς καὶ πρὸ πολλοῦ εἶπον (2), ὅτι ἡ ἐφημεριδογραφία, χήρα οὖσα παρ'

(1) Πανδ. Τόμ. ΙΕ', σελ. 588.

(2) Πανδ. Τόμ. ΙΒ' καὶ ΙΓ', σελ. 541 καὶ 513.

(1) Ὅρε φυλλ. 362—363.

ἡμῶν ἐπιστημονικῆς συζητήσεως, τῶν μὲν ἀναγνω-
στῶν ἀναφλέγει τὰ πάθη, ἀπορροφᾷ δὲ τὴν ἱκαδὴ
καὶ μακρῖναι τὸ θαλερὸν τῆς διανοίας τοῦ γράφοντος.
Δὲν ἀρκεῖ νὰ ψέγωμεν ἀενάως τὴν δεῖνα πρᾶξιν τῆς
ἐξουσίας ἢ τὴν δεῖνα θεσμοθεσίαν ὡς κκκὴν· πρέ-
πει ἐξ ἐναντίας νὰ ἀναλύωμεν, νὰ ἀνατέμνωμεν αὐ-
τὴν, νὰ βάλλωμεν τὸν δάκτυλον εἰς τὸ ἔλκος καὶ
νὰ ὀρίζωμεν τὴν θεραπείαν. Τότε μόνον ὁ πολιτικὸς
ἱατρός, ὁ καλούμενος ἐφημεριδογράφος, λέγεται καὶ
εἶναι σοφός, φιλόανθρωπος καὶ φιλόπατρις· τότε μό-
νον μορφοῦται ἡ λεγομένη κοινὴ γνώμη, καὶ μορ-
φουμένη ἐπιβάλλεται τροπαιοῦχος εἰς τὴν ἐξουσίαν.
Εὐκολώτατον βεβαίως νὰ παταγῶμεν βοῶντες ὅτι ὁ
περὶ ἐκλογῶν, φέρ' εἰπεῖν, ἢ ὁ περὶ δῆμων, ἢ ὁ περὶ
νομαρχιῶν νόμος εἶναι κακός. Ὁ ἐφημεριδογράφος
ὅμως, ὁ χθὲς ἐτι καταλιπὼν τοῦ Πανεπιστημίου τὰ
θρανία καὶ ἀκμαίως ἔχων ἐν τῇ κεφαλῇ τὰς γνώσεις
ὅσας ἐδίδαξαν αὐτῷ οἱ σοφοὶ καθηγηταὶ καὶ ὅσας
ἐπορίσθη ἀπὸ τῶν σφωτέρων συγγραμμάτων, κα-
θῆκον ἔχει ν' ἀποδείξῃ διὰ συζητήσεως τὴν κακίαν
αὐτῶν, νὰ προτείνῃ βελτίονας καὶ οὕτω νὰ πείσῃ τὸν
τε πολίτην καὶ τὸν κυβερνήτην.

Πολὺ κοινωνοφελέστερον θὰ ἦτο κατ' ἐμὲ, ἂν μέρος
τῶν δαπανωμένων εἰς διατήρησιν ἐφημερίδων ἀφιε-
ροῦτο εἰς σύστασιν φιλολογικοῦ Συλλόγου, ὡς ἐν
Κωνσταντινουπόλει, ἢ Μουσείου, ὡς ἄλλοτε ἐν αὐτῇ
ταύτῃ τῇ Ἑρμοῦπόλει (1), ἐν ᾧ νὰ γίνωνται διδ-
κτικὰ ἀναγνώσματα· τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον ἀναγ-
κίον, ἢ μᾶλλον ἀναπόφευκτον, ὅσῳ καὶ οἱ ἐνταῦθα
δὲν φαίνονται πολυαγαπῶντες τὴν ἀνάγνωσιν. Ἐν τῇ
λέσχῃ δὲν ὑπάρχει βιβλιοθήκη, καὶ τὰ δύο πλου-
σιώτερα, ἴσως δὲ καὶ τὰ μόνα, βιβλιοπωλεῖα πε-
ριέχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλφαριθμητικά, γραμ-
ματικά, ἀριθμητικά, ἐνὶ λόγῳ βιβλία σχολείων.
Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι εἰ καὶ μέγα φρονοῦμεν ἐπὶ
πολιτισμῷ, δὲν θέλομεν δυστυχῶς νὰ ἐννοήσωμεν
ὅτι ἡ ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλίᾳ δὲν ἀρκεῖ πρὸς
μόρφωσιν ἀνδρὸς πεπολιτισμένου· ὅτι ὅσα ἐν αὐτοῖς
μανθάνομεν δὲν εἶναι γνώσεις, ἀλλὰ κλειδὸς δι' ὧν
ἀνοίγονται τὰ ταμεία τῶν γνώσεων, καὶ ὅτι ταμεία
εἰσὶ τὰ βιβλία (2). Καὶ ὑπάρχει ἔμπορος ἀγνοῶν
ὅτι ἐπικερδέστερον τῆς κλειδῆς τὸ ταμεῖον;

Ἐπιμένω δὲ εἰς τῶν ἀναγνωσμάτων ἢ τῆς ἀκροα-

ματικῆς διδασκαλίας· τὴν παραδοχὴν, διότι ὁ ἔμ-
πορος, ὁ βιομήχανος, ὁ τεχνίτης, ποθὼν ν' ἀποκτή-
σῃ γνώσεις, οὔτε καιρὸν ἔχει, οὔτε προκατηρτισμέ-
νος πολλάκις εἶναι ἵνα ἐγκύπτῃ εἰς μελέτας· ἢ ἀ-
πόκτησις ἐξ ἐναντίας πρέπει νὰ προσφέρεται αὐτῷ
ὡς ἀναψυχῇ, ὡς τέρψις, ὡς πόνων καὶ καμάτων ἀ-
νάπαυλα. Διὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία, εἰς τὴν καλὸν νὰ
φοιτῶσι καὶ ἐκ τοῦ γυναικείου φύλου, ἀνάγκη νὰ
παρυφαίνεται ἐπὶ τὸ ἐπαγωγότερον, καὶ ἴσως ὅπως
ὑπετύπωσα ἐν τῇ περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει
Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἐπιστολῇ (1). Τοιαῦται πα-
ραδόσεις, ἀπᾶς τῆς ἐβδόμαδος, κατὰ Κυριακὴν
γινόμεναι, καὶ μὴ ἀφαιρούσαι ἀπὸ τῶν ἀκροατῶν
εἰμὴ μίαν ἢ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν, καὶ ταύτην ἐκ
τῶν ἀναλισκομένων οὐχὶ εἰς ἐργασίαν ἀλλ' εἰς λε-
σχηνεῖαν, θέλουσιν ἀποφέρει, ἔστωσαν βέβαιοι οἱ
φίλτατοι Ἑρμοῦπολίται, καρπὸν πολὺ θρεπτικώτε-
ρον τοῦ τε στήθους καὶ τοῦ νοῦς ἢ σύμψασι αἱ ἐ-
φημερίδες. « Καὶ γὰρ παίζων οὐδὲν ἤττον ἢ σπου-
δάων ἐλυσιτέλει τοῖς συνδιατρίβουσιν ὁ Σωκράτης. »

Ἐπειδὴ δὲ ἀδιακόπως ἔχομεν διὰ στόματος τοὺς
νόμους, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἀγ-
γλων, ἃς μὴ περιορίζομεθα εἰς μόνον τὰ πτερύγετά
ἐπὶ, ἀλλ' ἀσυνάπτωμεν εἰς τοὺς λόγους καὶ πράγ-
ματα. Τὸ Λίβερπουλ, τὸ Μάντσεστερ, τὸ Βίρμιγγαμ,
πόλεις ὅλως ἐμπορικαί, ἔχουσι καὶ δημοτικὰς βι-
βλιοθήκας, καὶ μουσεῖα, καὶ ἀναγνωστήρια, καὶ τα-
μεία διαφόρων συλλογῶν πρὸς πάντας προσιτά. Διὰ
τί δὲν μιμεῖται τὰς πόλεις ταύτας καὶ ἡ φίλη τῶν
ἀγγλικῶν θεσμῶν Ἑρμοῦπολις; Τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλ-
λοις θὰ ἦτο καὶ εὐκλεές, θὰ ἐμεγάλυνε τὸ ὄνομα
τῆς πόλεως· διότι ὁ ξένος διαβάτης, ἀναγκαζόμενος
νὰ διατρίψῃ ὥρας τινὰς ἢ ἡμέρας ἐνταῦθα, θὰ εὗ-
ρισκε ποῦ νὰ κατατρίψῃ εὐαρέστως τὰς ἡμέρας ταύ-
τας καὶ ὥρας, καὶ ἀπερχόμενος θὰ ἐκέρυττε τὸ φι-
λόμουσον καὶ μεγαλοπρεπὲς τῶν κατοίκων.

Καὶ οὐ μόνον γνώσεις ἀλλὰ καὶ γνώσιν θέλει δι-
δώσει ἡ τοιαύτη διδασκαλία· διότι, ἐνῷ αἱ ἐφημερί-
δες ἐξάπτουσιν, ὡς εἶπον, τὰ πάθη, αὕτη μετριάξει
ἢ καὶ καταστέλλει αὐτά. Γνώσιν δὲ λέγων ἐννοῶ
τὴν λελογισμένην διάκρισιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κα-
κοῦ, τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ φυτευθὲν ἐν τῷ Πα-
ραδείσῳ «ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν.»
Προχθὲς παραδείγματος χάριν συμπαραστάθην μετὰ
τῶν ἄλλων εἰς τὴν δοξολογίαν τῆς 25 Μαρτίου.
Καὶ ἡ μὲν τελετὴ προέβαινεν ἐν τάξει· ὅτε ὁμῶς ἡ-
κουσα μνημονευόμενα ὑπὸ τῶν ἱερέων τῆς ἀγάπης
καὶ τῆς εἰρήνης μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν μεγαλ-
μυρτύρων τοῦ ἱερωτάτου τῶν ἀγώνων, τῶν μακα-
ρίων καὶ ἁγίων ἐκείνων στρατιωτῶν τῆς πίστεως

(1) Ἐν τῷ Μουσείῳ ἠγόρασε καὶ ὁ μακαρίτης Ν. Βάμ-
θας. Σώζεται δὲ μεταξὺ τῶν ἐγγράφων μου ἡ εὐγενὴς πρὸς
ἐμὲ πρόσκλησις (24 Δεκεμβρίου 1834) τῆς Ἑφορίας, συγ-
κροτουμένης ὑπὸ τῶν Κ. Στ. Ζυγομαλά, Ἰ. Περιδίου καὶ
Ν. Παππαδοῦκα.

(2) Ζητῶ συγγνώμην ἐτι, θεωρῶν τὴν ἐκ τῆς παραμε-
λήσεως τῆς ἀναγνώσεως ἠθικὴν ζημίαν, ἐπαναλαμβάνω
συνεχῶς τὰ αὐτά. Παραπέμπω δὲ τὸν ἀναγνώστην εἰς ὁ-
σα πλατύτερον ἔγραψα ἐν τῷ ΙΕ' τόμῳ τῆς Πανδώρας, σελ.
406 καὶ 420.

(1) Π. α. δ. Ἐνθα ἀνωτέρω.

καὶ τῆς πατρίδος, τοῦ Μικούλη, λέγω, τοῦ Ἰψηλάντου, τοῦ Κολοκοτρώνου, τοῦ Καράϊσκου, καὶ τὰ τῶν ἐπιόρκων τῆς Κύθου ἀνταρτῶν, ὁμολογῶ ὅτι ὅλος ἀνέφριξα. Καὶ ἀνέφριξα ἔτι μᾶλλον διότι οὐδένα ἤκουσα γογγύσκειν, ὅτι ἐμολύνθη τῶν προμάχων τῆς πίστεως καὶ τῶν σωτῆρων τῆς πατρίδος ἡ πανάχαρτος μνήμη.

Τὸ Κακουργοδικεῖον ἐξακολουθεῖ συνεδριάζον κατ' ἐκάστην καὶ πλὴν μιᾶς μόνης φορᾶς, καθ' ἣν ἐκὼν ἐξηρέθη, συνεδριάζω καὶ γὰρ. Οἱ δικηγόροι ἐνταῦθα δὲν μ' ἐξαίρουσιν ὡς ἐν Ἀθήναις· μὴ τάχα εἰσὶν αὐστηρότεροι περὶ τὴν τιμωρίαν τῶν κακουργημάτων; Δὲν ἀγνοεῖς ὅτι τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τοῦ Ὀρκωτοῦ ἀποφεύγουσιν οἱ πλείους ὡς βάρος λίαν ἐπίπονον, ἢ, ὡς τινες ἀξιοῦσι (τὸ κατ' ἐμὲ νίπτω μου τὰς χεῖρας), ὡς βάρος λίαν ἀκομψόν τε καὶ ἄχαρι διὰ τὴν στέρησιν δραχμικῶν θελγήτρων. Ἐγὼ ὅμως ἐξ ἐναντίας, ἂν ὁ κληρὸς ἐπιπτε πάντοτε ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἂν ἦμην κύριος τοῦ χρόνου, οὐδέποτε θὰ ἐμिमύμην τοὺς διαδρασιπολίτας ἐκείνους, διότι οὐδαμοῦ ἴσως μανθάνει τις εὐκολώτερον, ἀδαπανώτερον καὶ ὡς εἶπεν διὰ μιᾶς τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα, τὰ πάθη, τὰς προλήψεις, τὴν γλῶσσαν, τὸν βαθμὸν ἐνὶ λόγῳ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν ὡς ἐν τῷ Ὀρκωτικῷ πανοράματι. Κατηγοροῦντας, κατηγορουμένους, μάρτυρας, ἱερεῖς, δικηγόρους, ἄνδρας, γυναῖκας, σοφοὺς, ἀσόφους, πάντας βλέπεις καὶ πάντας ἀκούεις ὡς ἐν συνοπτικῷ πίνακι. Ἐκ τῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, παραδείγματός χάριν, οὐκ ὀλίγοι γινώσκουσι γράμματα· ἐκ τῶν νησιωτῶν ὅμως, πλὴν τινων εὐαριθμῶν μαρτύρων, πάντες ὅσοι μέχρι τῆς σήμερον εἶδον, καὶ παθόντες καὶ ἐγκαλούμενοι, ἦσαν ὅλως ἀπαίδευτοι. Προέρχεται δὲ τοῦτο, κατ' ἐμὲ, ἐκ τῆς μικρᾶς καὶ σπανίας συγκοινωνίας τῶν νήσων μετὰ τῶν ἄλλων μερῶν, καὶ ἐκ τῆς ἥττονος θέσεως εἰς ἣν ἔταξεν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος αἱ Κυβερνήσεις τὸ Αἰγαῖον· ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ἐθεωρήθη ὡς μέλος σισηπός, ὑπὲρ τῆς θεραπείας οὗτινος ἐλαχίστη κατεβλήθη φροντίς, εἰ καὶ ἀποτελεῖ τὸν πολυαριθμότερον νομὸν τοῦ κράτους. Ὁ Φολεγάνδριος, ὁ Νάξιος, ὁ Ἀμοργῖνος, ὁ Σερίφιος εἰσὶ τὴν ὥραν ταύτην ὅποιοι καὶ πρὸ διακοσίων περίπου ἐτῶν, ὅτε ὁ Τουρνεφόρτιος ἐθαύμασε τὸν ἐπίσκοπον τῆς Κέας κλώθοντα μετὰ γυναικῶν νῆμα, καὶ κρεμῶντα τὸν κλωστήν ἀπὸ τοῦ δώματος μέχρι τῆς γῆς. Τὴν αὐτὴν ἀδεξιότητα περὶ τοὺς τρόπους, τὴν αὐτὴν ἀπειροκαλίαν περὶ τὸ λέγειν, τὴν αὐτὴν νοηρότητα περὶ τὰς κινήσεις, τὴν αὐτὴν ἀφυΐαν τοῦ ἥθους εὖρον καὶ σήμερον, μετὰ πρέλευσιν ὁλοκλήρου γενεᾶς. Ποῦ ἡ ὀξύνοια καὶ ὁ ἐτοιμος λόγος καὶ τὸ γοργὸν βλέμμα τῶν κατοίκων τῆς ἄλλης Ἑλλάδος; Αἱ νησιώτιδες μόναι διαφέ-

ρουσι καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν ὁμιλίαν εἰ καὶ ἀγράμματοι, καὶ τοῦτο διότι ἐκταπιζόμεναι ὡς ὑπηρέτιδες ἀκονῶσι τὸν νοῦν διὰ τῆς μετ' ἄλλων παρατριβῆς, καὶ λεπτουργοῦνται διὰ τῆς συναρείας.

Καὶ ποῦ κάλλιον ἢ ἐν Κακουργοδικεῖῳ μανθάνει τις τί ἐγέννησαν παρ' ἡμῖν αἱ ἐλευθερίαι; Εἶδον υἱὸν μαινόμενον κατὰ πατρός, ἀδελφὸν τραυματίσαντα ἀδελφόν, καὶ συγγενεῖς συκοφαντοῦντας μέχρι θανάτου συγγενεῖς ἕνεκα τῆς ἐκλογῆς εἰδικοῦ παρέδρου! Ποῦ ἀλλοχοῦ λαμβάνει τις πλείονας ἀφορμὰς νὰ ἐλεεινολογήσῃ τὴν ἀμάθειαν, τὴν κακωντρέχειαν, τὴν φιλοπροσωπίαν, τὴν ἰδιοτέλειαν πολλῶν ἐξ ἐκείνων εἰς οὓς ἀνετέθη ἡ ἐνέργεια τοῦ νόμου; Πρὸ τινων ἡμερῶν ἐδικάσθη ἐνταῦθα γέρων Σίφνιος, πρὸ ἑξ μηνῶν φθειριῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς ὡς κακουργήτας, διότι ὑπεξήρπασεν ἄνευ ῥήξεως πολύθυρον καὶ παντὶ ἀνέμῳ ἀναπεπταμένον βραχίον, ζεύγος παλαιοσχυδάλων καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσον κρίθινον ἄλευρον· τούτων δὲ πάντων ἡ ἀξία δὲν ὑπερέβαινε τὰς δεκαπέντε δραχμάς! Ἄλλοτε πάλιν ἐν Ἀθήναις Ἀμοργῖνός τις κατηγορεῖτο ἐπὶ κλοπῇ πραγμάτων ἀξίαν ἐχόντων οὐχὶ ἀνωτέρων τῶν πεντακοσίων δραχμῶν· τὴν δὲ κλοπὴν ὁμολόγησαν, μετὰ τοὺς μάρτυρας τῆς κατηγορίας, καὶ ὁ ἐγκαλούμενος καὶ οἱ δικηγόροι αὐτοῦ, καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐπιείκειαν τοῦ δικαστηρίου. Οἱ Σύεδροι, ὀρθῶς ποιῶντες, ἔθεντο τὸ ζήτημα οὕτω πως, ὥστε νὰ θεωρηθῇ ἡ πράξις πλημμέλημα· ἀλλ' οἱ καλοί σου Ὀρκωτοὶ ἀπεφάνθησαν ὁμοφώνως πλὴν ἑνὸς ὅτι ὁ κλέπτης ἦτο ἄθως, ἀθωότατος, λευκὸς ὡς χιών! Φαντάσθητι τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ διαφωνήσαντος ἐνόρκου, ὅστις, ὡς προϊστάμενος, ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνώσῃ μεγαλοφώνως τὴν κακοήθη ἐτυμηγορίαν. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ κλέπτης ἔμεινε διὰ τὰ ἀπροσδόκητον ἐμβρόντητος (1).

(1) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Δὲν ἠλπίζεν ἴσως ὁ ἀνταποκριτὴς ἡμῶν ὅτε ἔγραφε τὰ ἀνωτέρω καθὼς καὶ τὰ ἐν τῇ προηγούμενῃ Β' ἐπιστολῇ (φυλλάδ. 363) εἰ ταχέως τὰ πράγματα ἤθελον ἐπικυρώσει διὰ πασιφανεστάτου τρόπου τοὺς λόγους αὐτοῦ· διότι ἐνφ' ἐκτυποῦται τὸ φυλλάδιον, ἰδοὺ τί ἀναγινώσκωμεν ἐν τῇ Νόμῳ, ἐφημερίδι ἐκδομένῃ ἐν Ἐρμούπολει.

«Τὸ κακουργοδικεῖον ἐξακολουθεῖ τὰς ἐργασίας του, πιστεύεται δὲ, ὅτι αὐταὶ θέλουσι παραταθῇ ἐπὶ πολὺ. Ἡ κοινωνία γινώσκουσα, ὅτι ἡ διανομὴ τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης εἶναι ἡ ἐγγύτης τῆς ἐλευθερίας τοῦ πολίτου, παρίσταται μετὰ προσοχῆς ἐπιτηροῦσα τὴν διαγωγὴν τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν σπουδαίαν ταύτην ἐντολήν. Ἐσχάτως ὅμως ἐξηγέρθη ἔτι πλέον ἡ προσοχὴ αὕτη, διότι δυστυχῶς τινες ἐξ ἐκείνων, εἰς οὓς ἡ κοινωνία ἀνέθετο τὴν διεκδικήσιν τῶν δικαίων της, λησμονοῦντες τὸ καθῆκον αὐτῶν, τὸ ἐποδοπάτησαν ἀναίδως. Οἱ αἰσχροὶ οὗτοι, παρ' οὐδὲν λογιζόμενοι τὸ καθῆκον καὶ τὴν ἐκ τῆς παραβάσεως αὐτοῦ πύξιν τῆς συνειδήσεως, ἐβωροδοκήθησαν. Εὐτυχῶς ἡ ὀξύδερ-

Οὐδὲν τῇ ἀληθείᾳ ἐδυνηρότερον ἀλλὰ καὶ οὐδὲν περιεργότερον τῶν μυστηρίων τῆς ἐλληνικῆς δικαιοσύνης, ὅπως γίνεται ἡ διαχείρισις αὐτῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη· κακοῦργοι ἀπελύθησαν ἱεροκρυφίως τῶν φυλακῶν, καὶ αἰῶνι ἐγκαθειρίχθησαν ἀργυρολογίας ἢ προστάσεις ἢ ἐκδικήσεως ἕνεκα· φράκελλοι ἐκκρεμῶν δικῶν ἐρρίφθησαν εἰς τὰ ἀχρηστα, ἐνῷ ἐσθίοντο ἐν φυλακῇ οἱ κατηγορούμενοι, καὶ ὑπόδικοι σταλέντες ἐκ Τουρκίας περιμένουσι στέγοντες νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ ἀνακρίσεις, αἵτινες ἐγένοντο ὑπὸ ἀμαθῶν προξενικῶν λειτουργῶν. Καὶ ὅμως, ἐνθυμίσαι ἂν ἤκουσας πολλάκις τοὺς ῥητορεύοντας ἢ τοὺς κατακαίοντας τὸν χάρτην διὰ φλογερῶν ἐπιφωνήσεων ὑπὲρ ἑλευθερίων, νὰ ὑψώσῃ τὴν φωνὴν ὑπὲρ τῶν ἑλευθέρων ἀλλὰ βασανιζομένων τούτων πλασμάτων τοῦ Θεοῦ, ἢ κατὰ τῶν ἀσεβῶν τῆς δικαιοσύνης πικραδιστῶν;

Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τῆς διαχείρισεως τῆς δικαιοσύνης ὅτε δὲν εἶχομεν τὰς πολυχρότους ταύτας συνταγματικὰς ἐλευθερίας, καὶ μεταξὺ τῆς σήμερον ἀπονεμομένης ἀφοῦ κατεκτήσαμεν αὐτάς! Τότε τὰ δικαστήρια δὲν ἦσαν κατώτερα τὴν εὐσυνειδησίαν οὔτε τῶν τῆς Γαλλίας οὔτε τῶν τῆς Ἀγγλίας· ἡ ἀπόλυτος ἀντιδικασίαι, ἰδρύσασα τὸ 1835 αὐτά, ὅτε εἰς ἄκρον εὐάριθμοι ἦσαν οἱ νομομαθεῖς, ἀνεσκάλευσεν ἐπιμελῶς καὶ τὰς παραβυστοτέρας τῶν γωνιῶν ἵνα ἀνεύρῃ ἄνδρας τιμίους καὶ μὴ πάντῃ ἀγεύστους τῆς ἐπιστήμης τῶν νόμων· δικηγόρον δὲ προτιμήσαντα τὰ ἴδια τῶν δημοσίων συμφερόντων ἐστηλίτευσεν καὶ διὰ βασιλικοῦ διατάγματος. Μὴ ἀπατώμεθα· καὶ καταρρέακτας ἐλευθερίων ἂν ἐπιβρῆζωμεν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Ἑλλάδος,

- οὐ γὰρ ποτ' ἂν γένοιτ' ἂν ἀσφαλὲς πόλις,
- ἐν ᾗ τὰ μὲν δίκαια καὶ τὰ σώφρονα
- λάγδην παύεται, κωτίλος δ' ἀνὴρ λαδῶν
- πανοῦργα χεῖροσιν κέντρα κηδεύει πόλιν. *

Ὁ Σοφοκλῆς, ὡς βλέπεις, ἐξ ἴσου ἐπικινδύνους ἔλεγε πρὸς τὴν πολιτείαν τοὺς τε ἀδικούντας καὶ τοὺς λάλους· τῆς αὐτῆς περίπου γνώμης ἦτο καὶ ὁ φιλόσοφος Κεῖλων, διότι συμπεσόντος ποτὲ λόγου περὶ πόλεως «τὴν μάλιστα νόμων, ἀπεφάνητο, ἦκιστα δὲ ῥητόρων ἀκούουσιν πολιτείαν, ἀρίστην εἶναι.» Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τύπος, ὡς γνωστὸν, δὲν ὑπῆρχε, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ῥήτορες ἀνεβλάστανον βοτρυδὸν ὡς ἐφ' ἡμῶν αἱ ἐφημερίδες.

καὶ τοῦ ἀξιολόγου Κ. εἰσαγγελέως Παρασκευαποῦλου ἀνεκάλυψεν ἐγκαίρως τὸ κακόν, καὶ δραστηριώτατα ἐργασθεὶς μετὰ τοῦ ἀξιολόγου νέου Στ. Ν. Δραγοῦμη τοῦ ἀνακριτοῦ, ἐξησφάλισε τὰς ἀποδείξεις τοῦ ἐγκλήματος τῆς δωροδοκίας, συνεπεία τῶν ὑποίων ἑνορχαί τινες ἐκ τῶν ἐπαρχιωτῶν καθεῖρχθησαν ἐν ταῖς φυλακαῖς. Ἡ κοινωνία μετὰ θυμοῦ ἀναμένει τὴν τιμωρίαν τῶν ἀτίμων τούτων!

Προθυμότεροι ἡμῶν τῶν Ἀθηναίων οἱ ἐκ τῶν Ἑρμουπολιτῶν Ὀρκωτοὶ ἐμφανίζονται οὐκ ὀλίγοι κατὰ πᾶσαν συνεδρίαν· μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον δὲν ἠναγκάσθησαν εἰς ἐκστρατείας οἱ κλητῆρες πρὸς ἀναζήτησιν ἐνόρκων, εἰ καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐπαρχιωτῶν ἐλθόντες εἰσὶν ὀλίγιστοι. Μεταξὺ τῶν Ἑρμουπολιτῶν βλέπω συνερχομένους καὶ ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων καὶ μὴ ζητούντας ἐξαιρέσιν. Σπανίᾳ ἐν Ἑλλάδι καὶ διὰ τοῦτο ἀξιάπαινος περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων σπουδὴ, τὴν ὁποῖαν χαίρων ἀναγράφω ἐνταῦθα.

N. Δ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΘΕΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ ὑπὸ τοῦ Ἑρνέστου Ρενάν ἐκδοθεὶς βίος τοῦ Ἰησοῦ κατέστη ἀντικείμενον γενικῶν συζητήσεων, καθ' ἃς ἄλλοι ἄλλας ἐκφέρουσι γνώμης, ἔνιοι δὲ καὶ κλονηθέντες εἰς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις των κλίνουναι νὰ συμμερισθῶσι τὴν ἰδέαν τοῦ Γάλλου τούτου, κάλλιστα ἐπραξεν ἡ Παρθώρα δημοσιεύσασα προχείρους ἀνασκευὰς τοῦ διαληφθέντος συγγράμματος (1) πρὸς χειραγωγίαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες μὴ ἐγκύψαντες ἀρκούντως εἰς τὴν μελέτην τῶν θεῶν τῆς ἐκκλησίας πατέρων, καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως θεολόγων, ἐξ ὧν ἄρδην καταστρέφονται τὰ σοφίσματα καὶ τοῦ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἀναρπέντος νέου αἵρεσιάρχου, παραπίθονται. Τούτων ἕνεκα καλὸν νομίζω νὰ δημοσιεύσῃ καὶ τὰ ἀκόλουθα ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος λεχθέντα ἐν τῇ Ἀγίᾳ Ἑλένῃ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρὸς γνῶσιν τῶν ἀγνοούντων τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός· Ἡ μεγαλόνοια τοῦ Ναπολέοντος, νικηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐναργείας τοῦ Χριστιανισμοῦ, παρήγαγε τὰ ἐξῆς, ἃτινα ἀπεσπᾶσθην ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ στρατηγοῦ Βερτράνδου, ὅστις σὺν τῷ Μονθολῶνι συνδιελέγετο μετὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ νήσῳ τῆς Ἀγίας Ἑλένης.

«Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Χριστὸς προτείνει εἰς τὴν πίστιν ἡμῶν σειράν μυστηρίων, προστάζει ἐξουσιαστικῶς νὰ πιστεύσωμεν εἰς αὐτὸν χωρὶς νὰ δώσῃ ἄλλους λόγους εἰ μὴ τὸν τρομερὸν τοῦτον «Θεὸς εἰμί.» Ἀναμφιδόλως ἀπαιτεῖται πίστις διὰ τὸ καφάλαιον τοῦτο, ὅπερ εἶναι ἐκεῖνο, ἐξ οὗ πηγάζουσι ὅλα τὰ ἄλλα· ἀλλ' ἀφοῦ ἅπαξ παραδεχθῶμεν τὸν χαρακτηρὸς τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ, ἡ χριστιανικὴ